

Waar toe?

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Prediker 6

2^e schriftlezing: Jakobus 1, 9-12

3^e schriftlezing: Lucas 12, 16-21

Inleiding

Ook in het afgelopen jaar hebben mensen zich weer geweldig ingespannen. Maar wat was daarbij hun doel? Wat streven wij na met al onze ijver? Zullen onze opgestapelde goederen ons tenslotte helpen om te overleven? Of blokkeren zij dat wij van het leven genieten?

Thema: Waar toe?

Gemeente van Christus,

mensen zoeken zekerheid. Dat is begrijpelijk. Wij willen veilig leven. De traumatische ervaringen van armoede, honger en geweld hebben generaties gemotiveerd om het leven zo goed mogelijk te organiseren en beschermen. Europa heeft een functie, zoals ook een comfortabele woning een dagelijks genot kan zijn en een voorwaarde is voor de meeste mensen om ook verder goed te kunnen functioneren. Onze welvaart lijkt gewaarborgd. De conferentietafel is in dit deel van de wereld, God zij dank, gekomen in plaats van het slagveld. Nederland is nog altijd een van de rijkste landen en dat willen we graag zo houden. Natuurlijk zijn pensioenfondsen nuttig. Natuurlijk hebben schuren voor een boer een functie. Natuurlijk verzamelen eekhoortjes niet voor niets hun beukenootjes. Dat doen ze trouwens instinctief, niet omdat ze steeds bewust redeneren vanuit nut. Ook tamme eekhoorns, die dagelijks hun voer in een bakje krijgen, blijven fanatiek verzamelgedrag vertonen.¹

Daar zit de valkuil. Soms lijken mensen meer op instinctief functionerende eekhoorns dan zij denken. Ijverig gaan we maar door met verzamelen, terwijl we al veel meer beukenootjes in de grond hebben gestopt dan we ooit zullen kunnen opeten. Dat is wonderlijk en eigenlijk vreemd. Want waarom waren we er ook alweer mee begonnen? Soms nemen we de tijd niet om daar eens rustig over na te denken. Volgens de Prediker, die oude scherpe analist van Israël, kan rijkdom voor een mens op den duur gaan werken als een fuik. Aanvankelijk is het prettig voldoende geld te hebben en wellicht is er een traumatische herinnering aan armoede of zelfs honger, of een directe bedreiging die alle ijver legitimeert. Maar na verloop van tijd vervalt die functie. De verhoudingen verschuiven. Ondertussen ben je als mens geconditioneerd geraakt en zit je als mens vastgeklonken in die ene habitus. Je

bent ouder geworden en nu kun je niet anders meer dan levenslang en ijverig verzamelen.

Crisis is een merkwaardig begrip. Pas als het lot genadeloos toeslaat beseffen mensen vaak waar in de oude situatie de zegen herkenbaar was. Ik geef u een voorbeeld. Een maand na de Duitse inval in Nederland in mei 1940, schreef een vriend in het bezette Nederland aan de secretaris van de Wereldraad van kerken in status van oprichting in Genève, W.A. Visser 't Hooft:

Het is hier een voorjaar van ongekende schoonheid en weelde, maar het dringt eigenlijk niet tot me door. Je moet onwillekeurig denken aan de gelijkenis van 'Eens rijken menschen land had veel gedragen' en wat daar verder op volgt en over rijkdom waar de mot en de dieven op afgaan. We lezen veel psalmen en Jesaja.²

Een crisis drijft tot bewustwording. Ogenschijnlijk vanzelfsprekende dingen komen ineens in een nieuw licht te staan en worden volkomen anders gewaardeerd. De boer in de gelijkenis in Lucas 12 roept bij mij vandaag dit soort associaties op. Het was de beperkte betekenis die hij zelf gaf aan zijn eigen verzamelde rijkdom die zijn geestelijke armoede definieerde. Dit probleem bestaat niet alleen voor een individu, maar ook voor een collectief, ook voor ons allemaal samen. Zonder er erg in te hebben, zijn wij het zelf die onze eigen wereld creëren. Mensen scheppen hun eigen wereld door de betekenis die zij geven.

Zo zijn wij allemaal op een bepaalde manier het product van ons eigen ontwerp. De gelijkenis van Jezus die we hebben gelezen werpt ons radicaal terug op onszelf. Wij zoeken, als we niet opletten, een zekerheid die eigenlijk, als we er goed over nadenken, op deze wijze niet af te dwingen valt. Wij lijken daarin op eekhoortjes, alleen kan het verzamelen zo'n belangrijke functie krijgen dat wij letterlijk door de beukenbomen het bos niet meer zien.

Toch kun je ook kritiek op het evangelie hebben. Is het wel juist om te stellen dat de enige soort rijkdom die werkelijk van waarde is te vinden is in schatten die door de dood niet van ons zullen worden afgenomen?

De rijke boer lijkt rijk in de ogen van de mensen. Het is niet zo dat hij zich onverantwoordelijk gedraagt. De zorgen die hij zich maakt hebben betrekking op het veilig stellen van de oogst, de resultaten van al zijn inspanningen, waarna hij zich dan voorstelt dat de tijd voor hem zal aanbreeken om te genieten. Die tijd zal tenslotte niet komen. Maar wat kan hij daar aan doen? De garanties die hij zich had verworven blijken waardeloos op het ultieme moment. Maar is er een alternatief?

‘Waartoe zijn wij op aarde?’ Zo luidde de eerste vraag van de Rooms-katholieke Catechismus van 1948 waarmee de jeugd van na de Tweede Wereldoorlog zich vier jaar lang op de lagere school moest bezig houden.³ Het antwoord luidde: ‘Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor hier en hiernamaals gelukkig te worden.’ Dat was overigens al een hele verbetering. Rooms-katholieken vóór de oorlog moesten nog leren dat zij slechts op aarde waren om God te dienen en daardoor ‘in het hiernamaals’ gelukkig te worden, zonder ‘hier’ dus. Maar ook de Catechismus van 1948 heeft het niet gehouden. In de jaren zestig is in dit hele type leren van geloofsantwoorden uit boekjes van de kerk, niet alleen bij de Rooms-katholieken, maar ook bij de meeste protestanten helemaal de klad gekomen.

Bijna wanhopig probeerde de kerk zich aan te passen. Maar het *aggiornamento*, de poging om de kerk bij de tijd te brengen door het Tweede Vaticaans Concilie maakte de verwarring misschien alleen maar groter. U herinnert zich misschien hoe Wim Sonneveld in de jaren zestig in zijn rol van Frater Venantius zijn eerbied uitsprak voor de bisschoppen.

Wat die uitgestaan hebben zeg, met de nieuwe catechismus. De eerste vraag: ‘Waartoe zijn wij op aarde?’ Dat moest altijd beantwoord worden met: ‘Wij zijn op aarde om nu en in het hiernamaals gelukkig te worden.’ En nou heeft een of and're goocheme Jezuiet ervan gemaakt: ‘Wij zijn op aarde om nu en dan gelukkig te worden.’ Nou, zo lust je er nog wel een. Ik hoorde vanmorgen Plechelmus nog uitroepen: ‘Waartoe zijn we nou weer op aarde?’⁴

Het duurde even voordat iedereen het begreep, maar de tijd dat mensen uit een boekje van de kerk konden leren wat de zin van hun leven was, die tijd was voorgoed voorbij. Dat geldt niet alleen voor Rooms-katholieken. Met alle respect, ook voor onze eigen catechismus, u weet wel die van Heidelberg uit 1563, geldt dat er nog maar weinig mensen in onze kerk zijn die daarin op zoek gaan naar antwoorden op hun levensvragen. Wat ooit in de 16e eeuw, een modern en

interactief instrument van bewustwording is geweest, is nu een respectabele mijlpaal, door nog maar heel weinigen inhoudelijk gekend. Het worden er alleen maar minder.

De achterliggende vraag lijkt mij: Bestaat dé zin van hét leven wel? Waartoe bestaan wij? Misschien is het alleen maar eerlijk om toe te geven dat deze vraag zo in z'n algemeenheid stellen niet zo zinvol is. Hét leven zonder nadere toevoeging en heel in het algemeen benoemd heeft geen zin in de betekenis van een hoger doel. Het is er eenvoudigweg, zoals een dier in de wildernis dat wordt geboren, leeft en sterft zonder dat iemand daar iets van hoeft te vinden. Het verschil met mensen is dat wij verlangen naar een doel. Waar doe je het voor? Wat bereiken wij? Als de weg het doel is, wat is dan de betekenis van de gebeurtenissen onderweg?

Goed beschouwd is er maar één antwoord. Het is de concrete mens zelf die zelf een zin zal moeten geven aan de dingen die hij of zij doet. De kerk kan dit niet voor je doen. Zelfs God doet dit niet voor je, zoals een autoriteit dat zou doen. Je bent als mens tenslotte op jezelf terug geworpen. Dat klinkt hard, maar daarin ligt ook een geweldige schat verborgen. Want dat geldt voor ons allemaal. Dit is juist de vrijheid, waarin wij, zo zou ik dat willen benoemen, schepsel Gods kunnen zijn in de tijd, ieder uur, iedere dag, ieder jaar een nieuw geschenk.

Laten we ons daarom niet verschuilen achter andere mensen, belangen, of achter zaken of dingen die van lager orde zijn. Kinderen? Een echtgenoot, vriend of vriendin? Ouders? School? Werk? Of geen werk? Vermogen? Een huis? Allemaal belangrijk, maar ze zijn er ten diepste niet met het doel om zin aan te geven aan ons persoonlijk bestaan. Sterker nog, heel veel spanningen komen eruit voort dat wij mensen elkaar gebruiken om schijnbaar zin te geven aan ons leven. Dat gebruik kan gemakkelijk ontsporen in manipulatie. Dat is ondanks, of misschien dankzij alle goede bedoelingen, tragisch. Het is juist in het geloof in God dat ik in dit opzicht een onvoorstelbaar kostbaar tegenwicht vind als het gaat om deze ontsporingen van de mensen. Maar dat leer je niet uit een boekje.

De boer wiens land veel had opgebracht was tenslotte niet in staat geweest om te genieten toen het nog kon. Op ‘genieten’ is vaak neergekeken. Dat zou toch te gemakkelijk zijn, als het daarom ging! ‘Daartoe zijn we toch niet op aarde?’ zou de tegenwerping kunnen zijn en daar zit ook wel wat in. Toch ligt hier wel een sleutel verborgen die past op een groot geheim. Het gaat uiteindelijk niet om dé zin in hét leven, maar om de vraag of jij zin kunt hebben in jouw leven.⁵ Er bestaat een natuurlijke levenslust die wij niet kunnen missen.⁶ Er zin in hebben is een dagelijkse zegen, wanneer deze je toevalt. Wonderlijk genoeg vragen we zelden naar

de zin van de dingen waar we gewoon zin in hebben, dat wil zeggen, die we doen met plezier omwille van de activiteit zelf. Dat mensen dan gaan zoeken naar de zin van het leven kan op deze wijze worden verstaan als symptoom dat er iets mis is. En het is goed dat niet te ontkennen, maar er iets mee te doen.

Geoefende oren hebben de afgelopen minuten veel Jean-Paul Sartre gehoord.⁷ Hij verwierp de zogenaamd 'serieuze mens' die denkt dat wat hij doet werkelijk belangrijk is voor de eeuwigheid. In de ogen van Sartre is het hele leven één spel van vrijheid en het nemen van verantwoordelijkheid. Ik geef hem niet in alle opzichten gelijk. Maar dit is, denk ik, ook voor ieder van ons een kernvraag: Wat geef jij zelf voor zin aan jouw leven, het afgelopen jaar, het komend jaar, vandaag, elke dag opnieuw?

De mens is geschapen naar Gods beeld. Dat kan een prachtige idee zijn, mits juist verstaan. Maar het wordt al snel verkeerd begrepen! Al te snel is er de eis in algemene termen aan bepaalde normen te moeten voldoen die de creativiteit van het zelfontwerp voor je leven zal plat drukken. Maar geconditioneerd gedrag leidt tot een vreugdeloos leven. De juiste vraag voor ons vandaag is dus niet wat is dé mens, maar: Wie ben ik? Mijn eigen keuzen verdienen het daarbij centraal te

staan. Sterker, alleen zo ben ik werkelijk beelddrager Gods. Mijn dragen van verantwoordelijkheid, verdient niet alleen de ruimte. Het is de enige manier om authentiek mens te zijn in het licht van de soevereiniteit van God. Maak dus van jezelf geen object. Verdingelijk jezelf niet door je rol in het leven voorop te zetten, zakenman, werkloos, scholier, moeder, vader, bejaarde of gehandicapt, rijk of arm. Je kunt jezelf voorzien van allerlei bijvoeglijke naamwoorden en steeds maar zeggen: 'Zo ben ik nu eenmaal!' Maar dan vergeet je het belangrijkste: je leeft met een open toekomst, van dag tot dag. Wij zijn rijk in God! Amen.

Uitzending en zegen

Als u van hier gaat, weet dat u gezegende mensen bent. Het is niet uw eigen ijver waar uw geluk in bestaat. Ook in dit nieuwe jaar mag u weten dat uw ziel veilig is in uw God, die u nooit overvraagt, die uw vrijheid waarborgt door de weg van zijn Zoon en die U vrede geeft.

De Here zegene u en behoede u;
de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;
de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Noten

¹Cf. <http://www.ethologie.nl/voorbeelden/eekhoorn.htm>

²F.M. van Asbeck aan W.A. Visser 't Hooft, Scheveningen 8 juni 1940, Correspondence General Secretary, WCC Geneva.

³Cf. E. Schilders, <http://www.cubra.nl/edschildersroomslezen/rijko1catechismus.htm>.

⁴<http://www.tigch.nl/sonneveld/venantius2.htm>

⁵Cf. Miriam van Reijen, *Praktische levensfilosofie. Evenveel geluk als wijsheid*, hoorcolleges op cd, 2012, deel 6.

⁶Dit is een diep inzicht, ondanks allerlei onvolkomenheden, in het werk van Sigmund Freud.

⁷Jean-Paul Sartre, 1905-1980, 'vader' van het Franse existentialisme. Afgezien van mijn waardering, gaat mijn kritiek vooral uit naar, enerzijds de overschatting door Sartre van minder sterke mensen, die door hem onbarmhartig en collectief met dezelfde levensopdracht worden opgezadeld als de relatief sterken, anderzijds naar Sartres miskenning van de waarde van religie en religieuze taal en symbolen wanneer het er om gaat dat mensen hun zin in hun leven op het spoor kunnen komen.